

**КОНФЕСІЙНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ У КІНЦІ ХІХ –
ПЕРШІЙ ТРЕТИНИ ХХ ст.**

У статті на основі значної джерельної бази доведено, що конфесійна приналежність об'єктивно активувала або гальмувала національне самопізнання населення Карпат. Як складова української національної ідентичності, вона сприяла її становленню та утвердженню, консолідуючи периферійні території – Бойківщину, Гуцульщину, Лемківщину – в український національний організм. Значну роль у цьому процесі відіграла греко-католицька церква.

Ключові слова: конфесійна приналежність, національна ідентичність, Карпатський регіон, Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина.

У становленні та утвердженні національної ідентичності вагоме місце займає релігія та конфесійна приналежність етнофора. Саме релігія може виступати як одна з найбільш сильних етнодиференційних і етноконсолідаційних ознак. Приналежність етнофора до певної конфесії гальмує або пришвидшує процеси національного самоусвідомлення. Власне конфесія за посередництва свого кліру виступає ретранслятором культурних, політичних, соціальних цінностей і моральних норм у певне етнічне середовище.

Теоретичні аспекти проблеми стали предметом досліджень здебільшого зарубіжних учених. Серед праць на вказану тематику слід відмітити теоретичні доробки П.Гнатенка, Г.Кіліянової, В.Павленка, Е.Сміта [4; 25; 33; 43]. Проте в практичній площині питання конфесійної приналежності в контексті національної ідентичності населення Карпат є на часі і перебуває в стадії активної розробки. Потрібно зауважити, що вітчизняні науковці досліджувану проблематику розглядали й подекуди розглядають побіжно, здебільшого в руслі історичного розвитку церковних інституцій. Проте на сьогодні існує ряд публікацій, у яких фахово підняті дані питання, свідченням чого є роботи О.Гриніва, О.Жерноклеєва, В.Марчука, І.Монолатія, С.Павлука [5; 17; 22; 26; 45].

У даній статті ми прагнемо зацентувати увагу на дослідженні конфесійного чинника в становленні й утвердженні національної ідентичності населення Українських Карпат, а саме суспільно-політичного впливу конфесії на вірних, взаємодії церковних інституцій із державними органами влади Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини, етнополітики вказаних держав стосовно конфесій та їх прихильників.

У ході національної самоідентифікації велике значення має конфесійна приналежність. У цьому аспекті важлива різнобічна діяльність кліру, його вплив на вірних і сприйняття ними пропагованих ідей як релігійно-морального, так і суспільно-політичного змісту.

Потрібно підкреслити, що абсолютну більшість населення Українських Карпат – Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини – становили українці. Ми свідомо уникаємо статистичних матеріалів, оскільки переписи, що проводилися на теренах Карпатського регіону, спотворювали об'єктивне співвідношення національної і конфесійної приналежності. Для прикладу під час перепису 1900 р. велику частину греко-католиків Закарпатської Лемківщини було зараховано до словаків, а в 1931 р. значну частину греко-католиків Галицької Лемківщини – до польської національності [23]. Такі випадки були непоодинокими на Бойківщині й Гуцульщині.

Українці Карпат належали в більшій мірі до греко-католицької і православної та в меншій мірі до римо-католицької конфесій. На даних теренах мешкали також євреї, поляки, німці, угорці, румуни, які склали доволі значний сегмент населення регіону.

Конфесійна приналежність представників даних етнічних спільнот здебільшого збігалася з конфесійною приналежністю українців, а це, у свою чергу, робило перепони

на шляху національної самоідентифікації. Виняток становили євреї, поляки й німці, які відповідно сповідували юдаїзм, римо-католицизм і протестантизм.

З огляду на це приналежність представників двох або більше етноспільнот до однієї конфесії не сприяє становленню й утвердженню національної ідентичності, навпаки – вона гальмує націотворчі або націоконсолідаційні тенденції, які сприяють її виділенню в окрему етнічну групу.

На Буковині більшість українців і румунів сповідувала православ'я. Лише незначна частина українців Північно-Західної Буковини – Буковинської Гуцульщини – були представниками греко-католицької віри. Саме тому належність більшості населення до православної конфесії була перепорою в становленні домінуючої національної самоідентифікації в середовищі місцевих українців.

У конфесійному плані більшість населення Східної Галичини становили греко-католики, які асоціювали себе з русинами, а з кінця XIX ст. – українцями. Однак потрібно зауважити, що незначна кількість українців (т. зв. латинники) також сповідувала римо-католицьку віру. Саме тому належність більшості українців Східної Галичини до однієї конфесії сприяла становленню й утвердженню української національної ідентичності.

На Закарпатті більша частина населення сповідувала греко-католицизм, ієрархія якого була повністю змадяризована. Це, у свою чергу, значно, уповільнювало національну ідентифікацію, гальмуючи її в зародку. Прошарок української інтелігенції був порівняно невеликим. В основній масі його представляло духовенство, яке на зламі XIX й XX ст. було повністю змадяризоване, оскільки було піддане тотальній асиміляції, і не сповідувало українські національні орієнтири.

Навпаки, значна частина греко-католицького духовенства на Закарпатті виконувала волю угорської державної влади й сприяла поширенню антиукраїнських настроїв серед населення. Особливо відзначалось вище духовенство, в особі єпископів. Проте частина священників в умовах політичного тиску вперто продовжувала оберігати свої національні почуття, при можливості демонструючи це публічно. Зокрема, у 1900 р. на зібранні священників у Межилабірцях учасники більшістю голосів висловились за ведення протоколів руською мовою. Але внаслідок звернення Міністерства народного просвітництва Угорського королівства прашівський єпископ змушений був відмінити цю резолюцію. Проте окремі священники проводили відкриту агітацію проти угорської мови [28, с.144, 147]. Загалом греко-католицизм перебував під значним впливом угрофілів, які використовували церкву для мадяризації населення.

Загалом форпостом обстоювання української ідентичності і носієм української етнічності на теренах Українських Карпат була греко-католицька церква. Саме їй, за висловом Ю.Тарновича, належить лєвова частка того, що Лємківщина “не потонула в чужих водах” [35, с.198].

Натомість православ'я певною мірою гальмувало національний розвиток, сприяло національній невизначеності та етнокультурній інертності. Так, на Буковині православна церква служила знаряддям румунізації. Як і на Закарпатті, більша частина православного кліру була румунами і цілком природно обстоювала власні національні орієнтири й цінності. Об'єктивно їх праця гальмувала процес національного осмислення й національний рух українців. Так, на початку XX ст. українську національну ідею на Буковинській Гуцульщині пропагував і обстоював о. Т.Тимінський, парох Довгополя на Вижниччині, який користувався вагомим авторитетом серед православних [18].

Загалом представники місцевого духовенства займали важливу нішу в громадсько-політичному житті, оскільки були орієнтирами для парафіян. Їх духовна праця активувала або гальмувала національний поступ, була важливим чинником національного самопізнання. Зокрема, священники С.Витвицький, Р.Заклинський, А.Манастир-

ський, які вели свою духовну працю в Карпатському регіоні, займалися етнографічним збиральництвом, залучаючи місцевих жителів [2; 3; 19]. Їхні розвідки на народознавчу тематику зумовили загальне зацікавлення карпатським краєм, його мешканцями й своєрідною культурою з боку української спільноти.

Об'єктивно потрібно зауважити, що недостатнє кадрове забезпечення церков в Українських Карпатах українськими свідомими священиками на місцях гальмувало як національний рух, так і процес національного самопізнання. У зв'язку з цим в окремих громадах населення зверталось до представників вищого духовенства з проханням направляти йому щирих і працьовитих католицьких священиків [16]. Зокрема, лемки неодноразово дописували до галицької преси й просили: "Дайте лемкам своїх світлоносців, своїх священиків, щирих Українців..., своїх учителів" [15].

Іноетнічна державна влада не сприяла становленню, а тим більше поглибленню національної ідентичності українців Карпат. Вона створювала штучні перепони, зокрема і в конфесійному аспекті. Так, угорський граф К.Клебесберг у своєму меморандумі початку ХХ ст., складеному на основі надзупанських донесень, відзначав активні зв'язки греко-католицьких священиків Земплинської та Шаришської жуп із галицьким духовенством. На його думку, це мало б бути не байдуже не тільки для Угорщини, а й для Австрії, оскільки постійні відносини поступово б розбудили в них "почуття родинності та єдності". А тому К.Клебесберг просив міністра внутрішніх справ заборонити духовенству утримувати зв'язки з галицьким духовним кліром [28, с.147, 148].

На становлення національної ідентичності вагомо вплинула трансформація суспільно-політичних та соціокультурних координат в українському національному русі. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. вона сприяла зміні національно-політичних орієнтирів. На відміну від Лемківщини, на Бойківщині й Гуцульщині під впливом створення української освітньої мережі, культурно-освітніх товариств, а особливо позиції церкви відбулося різке дистанціювання представників національної інтелігенції від москвофілів. Проте на початок ХХ ст. москвофільство мало значне поширення на Лемківщині й лише часткове на Бойківщині й Гуцульщині.

Так, найбільші впливи москвофіли мали на Лемківщині. На початку ХХ ст. вони проводили агітацію за перехід місцевого населення з греко-католицизму в православ'я. На 1911 р. на православ'я перейшла лише частина населення лемківських сіл, зокрема Граб, Вишовадка та Довге Ясельського повіту. Перехід на православ'я супроводжувався тривалою агітацією, погрозами та підкупом із боку москвофільських агітаторів. Зокрема, жителі села Граб отримали з Росії кошти на будову православної церкви [21].

Місцеве духовенство було активним чинником становлення політичного життя. Більша частина з них – носії радикальної і національно державницької ідеї. Так, греко-католицький клір Гуцульщини (о. І.Попель, о. О.Волянський, о. В.Глібовицький) репрезентував радикалізм [1, с.17, 18, 38, 53, 55, 57].

Важливим чинником впливу на місцеве населення впродовж ХІХ ст. були церковні (парафіяльні) школи. Вони були на утриманні громад, а тому в переважній більшості були в доволі скрутному матеріальному становищі. Цьому "сприяла" етнополітика як центральної, так і місцевої влади. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. їх поступово замінили державними. Але якщо на Буковині й Галичині українці вели успішну боротьбу за освітні заклади, то на Закарпатті церковні школи не витримували конкуренції з державними угорськими закладами освіти. Так, на початок ХХ ст. на Закарпатті були закриті майже всі церковні школи, на місці яких одразу були організовані державні. У 1898 р. в державних школах було заборонене навчання "руської" (української) мови, а в 1914 р. навчання її в церковних школах зводилося до трьох класів [27, с.601, 604]. Викладання релігії проводилося виключно угорською мовою

[29]. У контексті зміцнення політики мадяризації було проведено зміну юліанського календаря григоріанським, що в значній мірі було спрямоване на ліквідацію руської віри, скасування українських свят і звичаїв та запровадження угорських.

З метою протидії становленню української національної ідентичності в населення Закарпатської Бойківщини й Лемківщини вірних греко-католицької церкви було поділено на три єпархії за етнічним принципом. Так, поряд із Мукачівською і Пряшівською єпархіями в 1911 р. було створено Гайдудорозьку єпархію, більшість вірних якої були угорцями. Вона об'єднала більшу частину Мукачівської і незначну частину громад Пряшівської єпархії.

Таким чином, греко-католицькі священники, відіграючи в основній масі роль місцевої еліти, очолювали український національно-культурний поступ. Вони були основними ретрансляторами української ідентичності на місцях. Проте частина з них, пропагуючи москвофільські ідеї, гальмувала національне самопізнання. Протидію національному самоусвідомленню через конфесійну сферу створювала й політика асиміляції українців з боку угорців, румунів і поляків.

У роки Першої світової війни єдиною діяльною і впливовою інституцією залишилась церква. Зокрема, греко-католицька церква й надалі слугувала національним орієнтиром для населення Карпат. Проте її громадсько-політична діяльність була обмеженою. Це було пов'язане з тим, що російська окупаційна влада стосовно українських священників робила компромативні кроки. Так, угорський граф Тіса, ведучи мову про греко-католицький клір, зауважив, що “темні сили... хотіли представити (їх) як касту російських агентів-зрадників”.

Так, частина греко-католицьких і православних отців була звинувачена як в австрофільстві, так і в москвофільстві. Проте, незважаючи на ці обставини, більшість священників залишилась на своїх парафіях. Лише незначна кількість греко-католицьких та православних отців залишила свої парафії і відступила з австро-угорськими військами. Переважна більшість парафій і надалі залишилась діючими [13, арк.53]. Так, на Галицькій і Буковинській Гуцульщині не діяло лише 15 греко-католицьких церков [13, арк.18, 20–21, 27–28].

Окупаційна влада робила спроби змінити конфесійну приналежність громад. Так, на недіючі парафії російська адміністрація призначала православних священників, а особливо місцевих священників-русофілів, яким було надано значну матеріальну підтримку [11, арк.18]. Проте з відступом російських військ православні отці залишали свої “приходи”.

У свою чергу на Закарпатті в роки війни за підтримки угрофілів посилилася асиміляційна політика, яка безпосередньо мала відношення і до конфесійної сфери. Так, богослужіння в греко-католицьких храмах було переведено й велося виключно угорською мовою.

У 1920–1930-х рр. конфесійний чинник сприяв утвердженню національної ідентичності в представників етнографічних районів Карпатського регіону. Так, одним із важливих аспектів національної самоідентифікації стало пошуківлення етнокультурного життя українців Карпат, у контексті якого проходила актуалізація історичної пам'яті, проведення національних свят, ушанування видатних постатей і значущих дат вітчизняної історії. У зв'язку з цим головний акцент українським політичним проводом в етнографічних районах було зроблено на масовому усвідомленні населення в національному й сепаратистському дусі [8, арк.202–203].

Розповсюдженою була практика в середовищі греко-католицьких отців, присвячена вшануванню пам'яті українських героїв, які полягли під час Великої війни 1914–1918 рр. та національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Священники по селах організовували урочисті богослужіння, що часто завершувалися громадським походом до місць поховань. Завдяки їх ініціативі, походи перетворювалися на політичні зібрання,

на яких обговорювалися питання подальшої української національної роботи на теренах Бойківщини, Гуцульщини й Лемківщини.

Також поширеним явищем було встановлення, здебільшого без офіційного дозволу, пам'ятних хрестів на честь полеглих у війні українців. Так, у липні 1923 р. в Ясіні відбулося “свято пам'яті вірних синів Підкарпатської Русі”, які загинули від “австро-горського правосуддя” [6, арк.5, 7].

Важливим чинником в утвердженні української національної ідентичності були спроби зміни конфесійної належності українців Карпат. Об'єктивно вказані спроби були інспіровані ззовні й мали на меті загальмувати національну самоідентифікацію українців регіону.

У середині 1920-х рр. на Гуцульщині, Бойківщині й Лемківщині під впливом карпаторуської агітації відбулися численні переходи українців Карпатського регіону з греко-католицької віри в православ'я, що об'єктивно послаблювало український національний рух. Проте прихильники греко-католицизму на Закарпатті й надалі продовжували підтримували українську політичну лінію, виступаючи за ідею побудови “Великої України” [7, арк.14].

Особливо великих розмірів переходи з однієї конфесії в іншу відбулися на Лемківщині. Так, православно-москвофільська агітація розпочалась із віча в селі Тялява Кросненського повіту, після якого вся парохія перейшла на православ'я [32]. Згодом відбулися окремі з'їзди православного духовенства в Горлицькому [41, k.18] та Кросненському повітах [37, k.31], які мали на меті активізувати роботу православного духовенства серед лемків. Усе це призвело до того, що на 1931 р. в православ'я на Лемківщині перейшло 44 громади [31]. Однак, за донесеннями польських урядовців, перехід лемків на православ'я відбувався більше на тлі політичним, аніж релігійним [40, k.27]. Красномовним свідченням цього є те, що із 17 православних священиків на Лемківщині 15 були москвофілами [20].

Наслідки переходу лемків у православ'я свідчать про те, що вони були наймасовішими в повітах із найнижчим рівнем української національної свідомості. Так, у 1931 р. на Лемківщині було 15 946 православних, що становило 7,5% від усього населення. Найбільша кількість їх була в Горлицькому (19,8%), Ясельському (34,8%), Кросненському (28,1%) та Новосончівському (14,6%) повітах [44, s.290]. У той же час у Сяноцькому повіті, де національна свідомість лемків була високою, перехід на православ'я мав поодинокі випадки.

Загалом так звана “лемківська схизма” породжувала дуалізм у національній самоідентифікації лемків. У багатьох випадках поняття віра й етнічність підмінялись. Лемки, які були греко-католиками, називали себе українцями, а ті, що перейшли на православ'я, – “кацапами” або “москалями” [24; 34]. У цілому перехід частини лемків на православ'я об'єктивно послаблював український національний рух на місцях.

Однак можна ствердити, що тактика москвофільських агітаторів нав'язати лемкам російську ідентичність через православну церкву зазнала невдачі, оскільки з початком 1930-х рр. православний рух серед лемків занепадає, а згодом припиняється взагалі. Характерними були випадки повернення населення до греко-католицької церкви, які спостерігалися в тих громадах, де тільки частина (половина, третина, четвертина) мешканців у минулому перейшла в православ'я [42, k.38].

У 1920–1930-х рр. греко-католицькі священики на Бойківщині, Гуцульщині й Лемківщині й надалі очолювали національний рух українців, активно пропагуючи українські національні цінності. Так, вони були поборниками запровадження української мови в школах, обстоювали права українців на національну освіту та національно-політичні права загалом. На Буковинській Гуцульщині в міжвоєнний період у церквах було заборонено вживати українську мову. Священиків, що не проповідували румунською мовою, звільняли з парафій або заарештовували [30, с.127].

Особлива роль в утвердженні національних впливів серед українців Карпат належала греко-католицькій церкві, яка була міцно інтегрована в українську етнічність. А тому не випадково її діяльність була під пильним наглядом польської влади. Так, у середині 30-х рр. ХХ ст. польська влада зібрала дані про найбільш активних українських діячів краю [10, арк.23, 93–94]. Здебільшого список поповнили священники, які на місцях проводили основну роботу щодо національного усвідомлення місцевого населення. Вони, викладаючи катехитуру в школах, активно пропагували українські національні ідеали та займались національним вихованням. Польська влада розгорнула кампанію щодо усунення священників від школи. Так, у Косові від шкільних занять було усунуто о. Д.Шевчука [10, арк.26]. За підтримки священників на Гуцульщині була проведена шкільна акція, направлена проти колонізаційної політики Товариства Приятелів Гуцульщини. Так, українські діти йшли в школу з національною символікою.

У лютому 1934 р. з ініціативи польської влади було створено Апостольську Адміністрацію для Лемківщини (ААЛ), метою якої було насамперед нейтралізувати впливи греко-католицького духовенства на розвиток українського національного руху серед лемків. Є.Гертих з цього приводу зауважував: “для польського інтересу утворення єпископства принесе ряд корисних змін... Лемківщина замкнеться у власних границях” [46, s.300]. Таким чином, створення ААЛ було черговим кроком державної влади для того, щоб відірвати лемків від українського загальнонаціонального організму та піддати їх асиміляції. Однак створення окремого єпископства викликало численні протести з боку частини лемків [38, k.448; 12, арк.115].

Намагаючись обмежити активну національну позицію греко-католицьких священників серед лемків, у 1937 р. у Краківському воеводстві було прийняте рішення запобігти навчанням молодих греко-католицьких священників для ААЛ у семінаріях Львова та Перемишля, які вважались націоналістичними осередками. Було вирішено, що, починаючи з 1938 р., 16 молодих абітурієнтів навчатимуться в римо-католицькій семінарії в Тарнові [36, k.44; 39, k.7,16]. Однак варто зауважити, що дану справу польським властям так і не вдалось реалізувати.

Одночасно з боку польської влади робились спроби розширити на Лемківщині мережу римо-католицьких парафій, значення яких полягало б у піднесенні польського національного руху. У зв'язку з цим власті домагались відкриття римо-католицьких парафій [39, арк.59].

На Буковині, у тому числі й на Буковинській Гуцульщині, українські священники в 1937 р. проводили національну пропаганду української незалежності, яка охопила гірські райони, зокрема Селетинську округу [14, арк.3, 65, 92, 112, 132]. У Вижниці діяв осередок ОУН, яким керував о.Бух [9, арк.163]. Уся ця діяльність вилилася в церковний рух за проведення Служби Божої на зрозумілій населенню рідній мові. Його очолили духівництво та подекуди прогресивне вчительство. У зв'язку з цим румунський міністр віросповідань Н.Йорга подав петицію щодо розслідування антидержавної діяльності духівництва [47].

Результатом розслідування стало закриття греко-католицького вікаріату в Чернівцях та приєднання вірних до Марамароського єпископства. Це вилилося в антирумунську акцію, учасників якої було нещадно покарано тривалими ув'язненнями та значними грошовими штрафами [48; 49]. Українські священники, зокрема згадуваний о.Бух, під різними приводами організували збір коштів на допомогу арештованим.

Таким чином, конфесійна приналежність об'єктивно сприяє становленню й утвердженню національної ідентичності етнофора й етнічної спільноти. У населення Українських Карпат у значній мірі лише греко-католицька церква обстоювала українські національні орієнтири й цінності, у той час як православна конфесія стримувала поглиблення національного самопізнання.

1. Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 152 с.
2. Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. – К.: Наукова думка, 1976. – 138 с.
3. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів: Пер. з пол. М.Васильчука. – Коломия: Світ, 1993. – 94 с.
4. Гнатенко П., Павленко В. Идентичность: философский и психологический анализ. – К., 1999. – 465 с.
5. Гринів О. Самоусвідомлення українського населення Карпат у загальнонаціональному контексті // Третій міжнародний конгрес українців (26 – 29 серпня 1996 р.). Політологія. Етнологія. Соціологія: Доповіді та повідомлення. – Харків, 1996. – С.32–37.
6. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф.63, оп.1, спр.413. Переписка з жупанськими урядами про визначення єврейської національності і про святкування дня пам'яті героїв повішених австро-угорськими властями в 1918 р. в с.Ясіня. – 10 арк.
7. ДАЗО, ф.63, оп.2, спр.513. Переписка з жупанськими і окружними урядами про релігійні суперечки між православними і греко-католиками в с.Ясіня Рахівського округу. – 86 арк.
8. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф.2, оп.1, спр.70а. Періодичні звіти повітових староств про політичне становище, стан безпеки, діяльності політичних партій і союзів в повітах Станіславського воеводства за 1922 р. Т.ІІ. – 177 арк.
9. ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.807. Переписка з повітовими староствами і воеводським управлінням поліції про діяльність націоналістичних організацій (ОУН) і (УВО) в повітах Станіславського воеводства. – 198 арк.
10. ДАІФО, ф.76, оп.1, спр.31. Переписка з дільничними командами держполіції про діяльність українських націоналістів на території повіту. Т.ІІ. – 108 арк.
11. ДАІФО, ф.604, оп.1, спр.34. Переписка з поліційними урядами про утримання уніатського духовенства. – 19 арк.
12. Державний архів Львівської області, ф.121, оп.1, спр.99. Місячні та кварталні звіти про суспільно-політичне становище в повітах за четвертій квартал 1934 р. – 125 арк.
13. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО), ф.283, оп.1, спр.217. Списки уніатських церков і священників Чернівецької губернії. – 105 арк.
14. ДАЧО, ф.320, оп.1, спр.21. Інформаційні дані жандармських і поліційних органів, рапорти і протоколи протоієреїв, переписка та інші матеріали про проведення українськими священниками української націоналістичної пропаганди серед населення. – 146 арк.
15. Дописи. Лемківщина // Нова Зоря. – 1927. – 13 лютого.
16. Допись зь Лемківщини. (Московська агітація між гімназіальною молоддю) // Лемко. – 1913. – 21 серпня.
17. Жерноклеєв О. Галицька Гуцульщина: етнополітичні процеси і національна ідентичність // Українознавчі студії. – 1999. – №2. – С.195–204.
18. З церковного життя на Буковині // Діло. – 1918. – 13 серпня.
19. Кожолянко Г. Етнографічне дослідження Буковини в період перебування краю у складі Австро-Угорщини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – Т.3. – С.25–32.
20. Лемківський Б. Лемківське православ'я і культурно-освітня праця // Нова Зоря. – 1933. – 10 грудня.
21. Лемківський Б. Пропагатори схизми на Лемківщині // Нова Зоря. – 1934. – 4 березня.
22. Марчук В. Церква. Духовність. Нація. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України в ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
23. Наші повіти // Правда. – 1936. – Ч.15. – С.14.
24. Новочасне православ'я (Допис з Лемківщини) // Діло. – 1928. – 20 липня.
25. Павленко В. Соотношение формирования этнической и религиозной идентичности // Идентичность и толерантность: Сб. статей / Под ред. Н.М.Лебедевой. – М., 2002. – С.49–67.
26. Павлюк С. Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції. – Львів, 2006. – 218 с.
27. Пап С. о. Історія Закарпаття. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – Т.ІІІ. – 644 с.
28. Перени Й. Из истории закарпатских украинцев (1849 – 1914). – Будапешт: Akademiae Kiado, 1957. – 159 с.
29. Письма з краю // Діло. – 1910. – 17 серпня.
30. Піддубний Г. Буковина. Ї минуле і сучасне. – Харків: Держвидав України, 1928. – 252 с.
31. Православні парохії на Лемківщині // Діло. – 1931. – 3 вересня.
32. Семенович І. Лемківська проблема // Нова Зоря. – 1933. – 3 грудня.
33. Сміт А. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 222 с.
34. Ступак Д. о. Схизма на Лемківщині // Нова Зоря. – 1931. – 8 жовтня.
35. Гарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. – 286 с.

36. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zesp. MSW, sygn.625. Materiały Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny 1934 – 1938 rr. – 55 k.
37. AAN, zesp. MSW, sygn.962. Sprawozdanie Wydziału Narodowościowego MSW z życia mniejszości narodowych za miesiące wrzesień – październik 1928 r. – 264 k.
38. AAN, zesp. MSW, sygn.963. Sprawozdanie Wydziału Narodowościowego MSW z życia mniejszości narodowych za kwartały IV.1935, I, III, IV. 1936 rr. – 475 k.
39. AAN, zesp. MSW, sygn.1080. Materiały w sprawie kształcenia alumnów dla Łemkowszczyzny za 1938 – 1939 rr.
40. Archiwum Państwa w Krakowie, zesp. Urząd Wojewódstwa Krakowskiego, sygn.327. Sprawozdania informacyjne miesięczne i tygodniowe Starostwa powiatowego w Grzybowie za 1923, 1928 – 1932 rr. – 405 k.
41. Archiwum Państwa w Przemyślu (APP), zesp.791, sygn.3. Sprawozdania sytuacyjne społeczno-polityczne za czas od 1923 do 1933 rr. – 552 k.
42. APP, zesp.157, sygn.120. Prawosławie na Łemkowszczyźnie u 1935 – 1942 rr. – 372 k.
43. Kiliánová G., Riečanská E. Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research // Etnologické štúdie 7. – Bratislava: Institute of Ethnology of Slovak Academy of Sciences, 2000.
44. Krochmal A. Stosunki między grekokatolikami i prawosławnymi na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939 // Łemkowie w historii i kulturze Karpat / Pod red. J.Czajkowskiego. – Rzeszów, 1992. – Cz.I. – S.285–297.
45. Monołatij I., Witenko M. Sasiady nieznanі. Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów. – Iwano-Frankiwnsk, 2007. – 148 s.
46. Prach B. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny // Łemkowie w historii i kulturze Karpat / Pod red. J.Czajkowskiego. – Rzeszów, 1992. – Cz.I. –S.299–311.
47. Ze Świata i z Kraju // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – №6. – S.72.
48. Ze Świata i z Kraju // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – №13. – S.151–152.
49. Ze Świata i z Kraju // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – №19. – S.216.

In the article on the basis of the significant original sources is proved that the confessional adherence objectively activated or impeded the national self-knowledge of population of the Carpathians. As the part of the Ukrainian national identity, it facilitated it's making and confirming, consolidating the suburban territories – Boykivschyna, Hutsulschyna, Lemkivschyna into the Ukrainian national organism. The Greek-Catholic church played a leading role in this process.

Key words: *confessional adherence, national identity, the Carpathian region, Boykivschyna, Hutsulschyna, Lemkivschyna.*

УДК 378 (477)

ББК 74.584 (4 укр)

Я.І. Мандрик

ПЕРЕХІД ДО ЗАГАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (30-ті РОКИ ХХ ст.): ПРАВДА І ФАЛЬШ

У даному дослідженні розглядаються проблеми переходу до загального навчання в радянській Україні. Переглянуто терміни завершення цього переходу, обґрунтовано доведено, що ці події остаточно мали місце тільки в 1937–1938 рр.

Ключові слова: *загальне навчання, політика радянської держави, культура, освіта, тоталітарна система.*

Перехід до загального навчання в радянській Україні – проблема, яка вимагає об'єктивного вивчення. Історіографія її різноманітна і дуже суперечлива. Тому дане дослідження є спробою дати об'єктивний аналіз цього періоду в нашій історії.

За роки першої п'ятирічки поступово зростає кількість шкіл на селі, охоплення ними учнів. Керівництво Радянського Союзу вже на початку 30-х років робить висновок, що загальне навчання (далі: всеобуч) в основному завершено. 5 вересня 1931 р. Президія ВУЦВК приймає постанову “Про підсумки загального обов'язкового навчання у 1930/1931 н. р., стан підготовки до нового навчального року та перехід до загального обов'язкового навчання в обсязі семирічки”. У ній відзначалося, що постановою ЦК ВКП/б/ “Про загальне обов'язкове навчання” від 28.02.1930 р. в основному виконана: школою охоплено дітей віком 8–10 років – 98%, підлітків – 85% [1]. Якщо в